

MASS-MEDIA AND DEMOCRACY

Ionela Maria BRAȘOVEANU (ION)

Phd Student, University of Craiova

Abstract: "Mass media favors public opinion manipulation"; "Children who look too much on TV do not have good school results"; "Journalists are often biased and deprived of objectivity"; "Television determines the vote" - Here are some very widespread opinions on the means of mass community and their influence in our society. Listening to the radio daily and watching TV, reading a daily or a magazine more or less regularly, steadily resorting to a mobile phone or computer, each of us feels obliged to give it to the role that- L plays the different communication tools in contemporary society. The role that media has in contemporary man's life can not be ignored, but which has the mediapositive or negative role? Is it a lever of socializing or a hindrance? Is it an instrument of socialization and assimilation of democratic values, has an educational role or rather lead us to ignorance? We will try to answer these questions and others similar in this material, which aims to identify links between media and democracy".

Keywords: mass-media; democracy; freedom; equal opportunities; communication.

Conceptul de *mass-media*

Expresia *mass-media* desemnează ansamblul mijloacelor de informare în masă ori chiar comunicarea de masă, în întregul ei. Sintagma s-a format în limba engleză prin alăturarea dintre cuvântul englez *mass* (masă de oameni) și cuvântul latin *media*, pluralul substantivului *médium* (intermediar, transmițător, mijloc, mediu. În limba franceză expresia folosită este *les medias* iar în germană *die Medien*. Se poate observa că în aceste două limbi pluralul este evident sugerând multitudinea formelor de comunicare în masă.

De regulă prin *medium* înțelegem canalul prin care mesajul parcurge distanța dintre emițător și receptor, dintre sursă și destinatar. Asistăm în prezent la tendința de a înlocui întreaga expresie *mass-media* cu cea de *media*, accentul punându-se, deci, pe tehnica de producere și transmitere a mesajelor, incluzând suma mesajelor difuzate și chiar ansamblul producătorilor acestor mesaje. Cel care a impus termenul de „media” este Marshall McLuhan, care în lucrarea sa „Pentru înțelegerea media” (1964) îl folosește în accepțiile de mai sus. Astăzi, construcții lingvistice având în componență acest cuvânt (sau chiar derivate ale lui) s-au impus în limbajul specialiștilor: multimedia, noile media, macromedia, hypermedia, *media analysis*, mediatizare ori mediere.¹

Comunicarea de masă poate fi înțeleasă ca fiind ansamblul procedeelelor (media tipărite, radio-televiziune, cinema, noile media etc.) prin care se realizează informarea unui public larg (sau prin care are loc procesul de comunicare cu marele public).²

Folosirea concomitentă a unui număr destul de mare de termeni care se suprapun parțial, precum *comunicare de masă*, *mass-media*, *mijloace ale comunicării de*

¹ Vezi M. McLuhan, *Understanding Media: the Extensions of Man*, MIT Press, London and New York, 1995.

² D. Popa, *Mass-media, astăzi*, Iași, Editura Institutul European, 2002, p.6.

masă poate da naștere uneori la confuzie.

O clarificare ar putea fi adusă de sociologul francez Jean Cazeneuve, în concepția căruia „Media desemnează, în principiu, procesele de mediere, mijloacele de comunicare și se traduce, în general, cu sintagma *comunicațiile de masă*. Rezultă că *media* = mijloace de informare (comunicare), iar *mass-media* = mijloace de comunicare pentru un public larg, mijloace inventate și folosite de civilizațiile moderne și care au drept caracteristică esențială uriașa lor putere corelată cu un vast câmp de acțiune. Fără discuție că în această categorie trebuie înscrise: *radiodifuziunea, televiziunea, cinematograful, presa scrisă, cartea, discursurile, benzile, casetele, videocasetele, afișul publicitar*. Se poate considera, așa cum pe bună dreptate procedează Marshall McLuhan, că și *cuvântul, telefonul, telegraful, scrisul* sunt mijloace de comunicare, chiar dacă ele servesc mai curând la stabilirea de relații interpersonale, decât ca emițători către marele public.”³

Sergiu Tămaș definește mass-media în felul următor: „Ansamblul mijloacelor și modalităților tehnice moderne de informare și influențare a maselor sau, altfel spus, comunicarea de masă realizată prin presă, radio, televiziune, cinematograf, discuri și alte mijloace”.

Ce anume ne permite să grupăm toate aceste mijloace într-o singură expresie? Faptul că toate contribuie la crearea unei *culturi de masă*, proprie civilizației moderne, diferită de cultura rezervată publicului instruit, cultură dobândită prin instituții de învățământ și cărți. Din acest motiv în acest prim capitol ne propunem să abordăm principalele mijloace de comunicare în masă și să identificăm principalele aspecte ale culturii de masă.

Ce este democrația?

Cuvântul „democrație” este astăzi foarte des folosit. El este atât de mult prezent în limbajul cotidian, încât pare că toată lumea subînțelege același lucru: libertate, egalitate, pluralism, guvernarea majorității, drepturile omului, societatea civilă. În realitate, deși redusă de multe ori la aceste criterii particulare, democrația nu este sinonimă cu una sau alta din aceste caracteristici, considerate izolat, ci înseamnă toate aceste criterii laolaltă și încă ceva mai mult: un ideal și un proiect în permanentă construcție. Cu alte cuvinte, democrația nu este o chestiune de „totul sau nimic”, ci un proces evolutiv, de apropiere treptată de acest ideal. Democrația este în același timp o metodă de guvernare și o valoare. În prima ipostază, o societate poate fi considerată ca democratică atunci când autoritatea publică este aleasă și acceptată de cetățeni. Ca valoare sau ideal, democrația presupune că membrii unei societăți devin stăpâni pe propriul lor destin. Cum nici o societate nu a reușit să realizeze în întregime exigențele celei de a doua ipostaze, a rezultat o aspirație permanentă spre îndeplinirea democrației ca ideal. Astfel spus, chiar dacă o societate a atins criteriile minimale ale unei democrații, aceasta nu înseamnă nici „sfârșitul istoriei” (Fukuyama) și nici stagnarea proiectului de emancipare umană. Democrația nu este un patrimoniu, o stare finală sau o achiziție definitivă. În orice

³ J.Cazeneuve, *La société de l'ubiquité*, Paris, Denoel-Gonthier, 1972, p. 10, apud D. Popa, *op.cit.*, p.6.

moment, datorită naturii ființei umane, există riscul revenirii vechilor demoni ai intoleranței și rasismului, ai autoritarismului și etatismului exacerbat.⁴

Între ideal și realitate a existat întotdeauna un decalaj, astfel încât ceea ce numim „societate democratică” este de fapt o stare relativă într-o evoluție perpetuă. Chiar și societățile occidentale, recunoscute ca fiind etalonul guvernării democratice, au limitele lor în acest sens.

Un exemplu este oferit de Anthony Arblaster.⁵ Este cazul Marii Britanii, de care nimeni nu se îndoiește că nu ar fi o societate democratică. Cu toate acestea, spune Arblaster, Marea Britanie nu îndeplinește în mod perfect criteriul „guvernării de către popor”. În ultimii 10 de ani, guvernul britanic a reprezentat doar majoritatea simplă a celor care au votat. Cum au fost situații de participare la alegeri de 40% din electorat, rezultă că restul de 60% nu s-au pronunțat asupra guvernanților. Principiul „guvernării de către popor” nu a funcționat deci decât pentru cei care au votat.

Chiar dacă este un concept relativ, experiența societăților moderne conferă totuși cuvântului „democrație” un conținut destul de precis. Etimologic, „democrația” vine de la cuvintele grecești „demos” (popor) și „kratos” (putere sau guvernare). Din combinarea lor, a reieșit definiția cea mai uzuală a democrației: „guvernarea de către popor”.

Această construcție prin juxtapunerea a doi termeni autonomi a creat de la început o ambiguitate funcțională, prezentă până în zilele noastre. Pe de o parte, „demos” desemna ansamblul cetățenilor care populau un polis sau cetatea-stat. Pe de alta, „kratos” putea însemna atât „putere” cât și „guvernare”, deci două lucruri relativ diferite. Astfel încât existența „demosului” nu înseamnă neapărat și putere.

De exemplu, o democrație formală, în care poporul pare să dețină puterea prin reprezentanții săi, poate masca de fapt o distribuție nedemocratică a puterii. Invers, într-o democrație unde un monarh conduce formal (cum este cazul monarhiilor constituționale occidentale de astăzi), puterea reală o exercită de fapt poporul.⁶

Sensul modern al democrației s-a îndepărtat mult și s-a extins în raport cu această definiție inițială, prin combinarea lui „demos” și „kratos”. Democrația se aplică astăzi nu doar guvernării poporului de către popor, ci întregii sfere a deciziilor colective. Cum viața noastră se desfășoară cel mai mult în forme colective de organizare (comunități, grupuri sociale, organizații, instituții), deciziile colective au devenit prevalente. Din acest motiv, principiile vieții democratice s-au extins la orice formă colectivă de organizare. În acest sens, la fel ca în „guvernarea poporului de către popor”, vorbim de democrație în condițiile în care deciziile colective se bazează pe două principii independente:

- controlul popular asupra deciziilor colective;
- egalitatea drepturilor în ce privește exercitarea acestui control colectiv.

Rezultă că democrația nu se referă doar la domeniul guvernării, ci la orice formă de decizie colectivă. Dat fiind însă faptul că statul este cea mai inclusivă și cea mai vastă formă de asociație, toți cetățenii sunt interesați de modul în care se aplică principiile democratice (controlul popular și egalitatea drepturilor) la nivelul statului. În concluzie,

⁴ G Almond, S.Verba, *Cultura civică*, Editura DU Style, București, 1996, p.12.

⁵ A. Arblaster, *Democrația*. București, Ed. Du Style, 1998, p.28.

⁶ G Almond, S.Verba, *op.cit.* p.14.

aplicând cele două principii la forma de guvernare numită democrație, putem spune că un stat este democratic atunci când:

- guvernarea este controlată de cetățeni prin alegeri libere;
- toți adulții au dreptul de a vota și de a fi aleși;

Valorile democratice

Ca ideal sau proiect uman, democrația presupune un sistem de valori fundamentale: egalitatea, libertatea, dreptatea, toleranța și diversitatea. Aceste valori constituie, în ansamblul lor, un cod moral al democrației de care trebuie să țină seama atât politicile, legislația și reglementările oficiale, cât și conduitele spontane din relațiile cotidiene.

Egalitatea

Din punct de vedere politic și moral, există două tipuri de egalitate. Egalitatea formală sau de drept, conform căreia legile trebuie să se aplice la fel pentru toți cetățenii, pe de o parte, și toți cetățenii se bucură de aceleași drepturi, pe de alta.

Egalitatea reală sau materială, după care doi indivizi ar fi identici din punctul de vedere al competențelor, averii, puterii sau consumului. Aceste distincții ne sugerează că, în aplicarea sa concretă, principiul egalității este susceptibil de interpretări diferite. Din acest motiv, s-au introdus trei concepte adiacente care circumscriu sau relativizează termenul de egalitate. Este vorba de egalitatea persoanelor, egalitatea șanselor și echitatea.⁷

Egalitatea persoanelor

Atât în interpretarea sa creștină, cât și în versiunea laică, introdusă de Revoluția Franceză, egalitatea oamenilor înseamnă egalitatea în drepturi. Fie că se invocă principiul unicității (toate ființele umane au aceeași demnitate, fiind create de același Dumnezeu), fie că se aduce argumentul justiției umane, egalitatea înseamnă de fapt participare egală la demnitatea umană. Aceasta nu presupune că oamenii sunt egali din toate punctele de vedere, ci doar faptul că societatea trebuie astfel organizată și condusă încât să nu împiedice, pe criterii artificiale (origine socială, avere, sex, apartenență etnică, credință), accesul la exercitarea drepturilor cetățenești.⁸

Egalitatea șanselor

Data fiind relativitatea egalității persoanelor, problema care se pune în cazul regimurilor democratice este de a asigura de fapt o egalitate a șanselor. Acest principiu presupune asigurarea unor condiții sociale și politice care să permită fiecăruia dezvoltarea darurilor sale naturale. Conform acestui principiu, devenit criteriu de guvernare în societățile liberale, este inechitabil și ineficient să forțăm nivelarea societății în condițiile în care atât oamenii cât și condițiile de viață sunt inegale.

⁷ G Almond, S.Verba, *op.cit.* p.53.

⁸ *Ibidem*, p.54.

Dreptatea distributivă presupune că oamenii inegali de la natură trebuie să fie tratați diferențiat: prin tipul de activitate, prin funcții și venituri. Pentru a evita fatalitatea reproducerii sociale (cei bogați devin și mai bogați, iar cei săraci sunt condamnați să rămână săraci și în generațiile următoare), democrațiile încearcă să favorizeze mobilitatea socială (promovarea în funcție de competențe), prin instruire sau structuri compensatorii pentru persoanele în dificultate (persoanele defavorizate, șomerii pe termen lung, familiile fără adăpost, emigranții, persoanele care trăiesc sub nivelul sărăciei).⁹

Echitatea

Prin însăși natura sa, justiția este impersonală. Ea tratează toate persoanele în același fel, în spiritul și litera legii. Ca orice instituție creată de oameni, dreptul este imperfect. Pentru a compensa limitele funcționale ale justiției, democrația face apel la echitate, „adevărata justiție” care cere să se aplice spiritul și nu litera, legilor..

Propunându-și să completeze și să umanizeze justiția, principiul echității ține cont de justiția umană. Evident, aceasta nu înseamnă anularea tratamentului egal în fața legii, ci doar umanizarea dreptului și atenuarea efectelor implacabile ale inegalităților sociale și umane.¹⁰

Libertatea

În sensul moral și politic, libertatea desemnează o exigență, o valoare, o aspirație, deci un nivel dorit al conduitei care nu există încă în realitate. Ca urmare, discursul despre libertate înseamnă aici reflecția despre condițiile de realizare în viața cotidiană, în istorie sau în activitatea instituționalizată.

Spre deosebire de abordarea pragmatică, discursul moral și politic nu constă în descrierea acțiunilor considerate libere (intenționate și motivate), ci în identificarea căilor de eliberare și emancipare. În acest sens, libertatea devine con textuală, astfel încât se vorbește mai degrabă de libertăți, civile, politice, economice și sociale.

Aceste libertăți nu exprimă atât libertatea de a face sau a nu face ceva (sensul pragmatic), cât dreptul de a întreprinde sau nu o acțiune. Pentru a avea o anumită conduită, nu este suficientă intenția sau motivația individuală, ci trebuie ca societatea și instituțiile sale abilitate să accepte această acțiune în virtutea unor drepturi sau criterii publice. Vorbim în acest caz de libertăți publice și nu doar de libertate, în general.

Spre deosebire de dreptatea absolută de care vorbesc metafizicienii sau de libertatea de acțiune din sensul comun, libertatea morală și politică este definită prin enunțuri contextualizate:

- prin definiția negativă, după care libertatea este absența constrângerii;
- prin definiția la plural, conform căreia există tot atâtea libertăți câte constrângeri; este sensul folosit de filozofii greci, după care a fi liber înseamnă a te bucura de instituțiile „Polis”- ului (omul liber este contrariul sclavului).¹¹

⁹ R. Boudon, *Tratat de sociologie*, București, Ed. Humanitas, 1992.

¹⁰ G Almond, S.Verba, *op.cit.* p.55.

¹¹ Ibidem, pp.58-59.

De obicei, deși libertatea este considerată o valoare indispensabilă a democrației, se folosește cu predilecție pluralul (libertățile civile sau libertățile publice) pentru a sugera diversele ipostaze ale libertății în viața publică.

Avem astfel:

- libertăți personale, care se bazează pe dreptul fiecărui individ la securitatea propriei persoane, a locuinței, a corespondenței, pe scurt, dreptul fiecăruia la propria viață personală („privacy“);
- libertățile economice, care decurg îndeosebi din regimul proprietății: inițiativa și proprietatea particulară sunt riguros respectate în societățile democratice;
- libertățile politice, care implică dreptul de participare la deciziile colective (dreptul la expresie liberă, asociere, vot etc.); nici o persoană nu poate fi supusă intimidării, hărțuierilor, șantajului și oricăror presiuni care să afecteze libertățile politice.¹²

Spre deosebire de libertatea metafizică, libertatea civilă este o formă concretă de participare la viața publică. Societatea democratică, prin sistemul său de protecție legală a libertăților civile, încearcă să armonizeze libertatea și autoritatea, sfera publică și viața privată, libertatea și coeziunea socială, libertățile individuale și cele colective. Guvernarea constituțională comportă un echilibru sensibil între aceste coordonate aparent opozabile.

Toleranța

Toleranța este opusul *discriminării*. Chiar dacă o persoană, instituție sau grup social nu este de acord sau are interese contrare comportamentului altor persoane, instituții sau grupuri sociale, acestea trebuie admise ca atare. Ele nu trebuie interzise, combătute sau împiedicate să-și exercite dreptul lor natural de a exista, care rezultă din diversitatea umanității și a vieții.

Toleranța este în același timp o *valoare* sau un ideal și o *atitudine socială*. În ambele ipostaze, vorbim de *toleranță pasivă* atunci când diferențele nu sunt respinse, ci sunt acceptate să existe de la sine, printr-un comportament de „laisser-faire“. Se vorbește de *toleranță activă* în cazul în care nu ne mulțumim să admitem dreptul la diferență, ci milităm și întreprindem acțiuni concrete pentru protejarea diferențelor.

Ca *atitudine socială*, ca mod de a fi în societate, toleranța a fost codificată prin următoarele caracteristici:

- respectul diversității și alterității;
- respectul libertății de alegere;
- solidaritate;
- dialog social;
- responsabilitate comună;
- capacitatea de a se transpune în situația altora (empatia).¹³

¹² *Ibidem*, p.59.

¹³ *Ibidem*, p.66.

Cercetările de psihologie socială au dezvoltat un întreg domeniu de studiu care legitimează și explică toleranța ca atitudine cotidiană. Trei direcții de cercetare sunt interesante în mod special. Ele încearcă să explice mecanismele și constrângerile toleranței ca fenomen psihosocial. Aceste tendințe sunt: comportamentul prosocial, interpsihologia și empatia/simpatia.¹⁴

Diversitatea

Diversitatea este un atribut intrinsec al naturii și culturii. În cazul naturii, diversitatea speciilor și varietatea exemplarelor asigură echilibrul funcțional, însuși modul de manifestare a vieții. În ceea ce privește cultura, fără diversitate ea ar fi golită de orice conținut. Valorile, credințele, simbolurile, atitudinile, mentalitățile, obiceiurile, moravurile, normele etice - sunt elemente ale culturii care diferențiază persoanele, grupurile sociale, comunitățile și națiunile. Chiar dacă există un nucleu moral comun, oamenii se deosebesc în funcție de elementele de cultură cu care se identifică.

În viața socială, în momentul întâlnirilor interindividuale, aceste diferențe naturale și culturale sunt amplificate. Se pune în acest caz o dublă întrebare:

- până unde poate fi admisă diversitatea persoanelor, grupurilor și comunităților fără să se piardă coeziunea socială;
- cum coexistă identitățile individuale cu identitățile colectivei.¹⁵

Prima întrebare reia de fapt vechiul principiu al unității în diversitate. Unitatea rezultă, pe de o parte, dintr-un corp comun de norme, valori, conduite sau simboluri, valabile pentru toată umanitatea, în ansamblul său; pe de altă parte, aceste elemente ale culturii se transmit de la o generație la alta, sub formă de patrimoniu comun, fără să fie nevoie ca de fiecare dată să fie redescoperit sau cucerit. Mircea Malița numește civilizație acel corp comun de cunoștințe, valori și tehnici care conferă dimensiunea universală a existenței umane.

Dacă civilizația unește și conferă continuitatea necesară a istoriei, cultura diferențiază și particularizează. Ea este exclusivistă și alimentează identitățile și alteritatea. Culturile nu există decât la plural, într-o mare diversitate.¹⁶

Cea de a doua întrebare aduce în primul plan problema controversată a identităților. O persoană, un grup social sau o comunitate pot avea mai multe identități în același timp, anumite roluri sociale, anumite stiluri de viață, apartenența la o categorie profesională sau la o comunitate culturală.

De exemplu, o persoană poate să-și asume simultan o identitate etnică (membru al unui grup etnic), una profesională (exercitarea unei anumite meserii), una lingvistică (ca vorbitor al unei anumite limbi), o identitate sexuală, o identitate familială, una politică, alta teritorială etc. Acest proces de identificare cu anumite aspecte ale culturii, ea însăși extrem de diversificată, accentuează diferențele și varietatea indivizilor, grupurilor și comunităților.

¹⁴ A. Neculau (coord.), *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Iași, Ed. Polirom, 1996.

¹⁵ G Almond, S.Verba, *op.cit.* p.71.

¹⁶ M. Malița, *Zece mii de culturi, o singură civilizație*, București, Ed. Nemira. 1998.

Concluzii

Relația dintre Internet, democrație și participare politică a stârnit din ce în ce mai mult interesul politologilor, al sociologilor sau al specialiștilor în comunicare și mass-media. Mas-media a jucat un rol de spațiu în care politicienii apar în fața poporului, și locul în care în mare măsură oamenii apar în fața politicienilor și a guvernelor. Transformările tehnologice și culturale au dus la globalizarea sistemului politic și mai ales la globalizarea întregii mass-media. După cum susținea Castells, „internetul este produsul vieții noastre”, evidențiind impactul revoluționar pe care acesta îl are asupra societății și comunicării. Datorită internetului putem constata puterea de a remodela comunicarea politică și campaniile electorale. Se realizează, astfel, trecerea către o formă de comunicare interactivă și multidirecțională, care are loc atât pe site-urile candidaților, cât și în mass-media, în timpul alegerilor, tocmai prin necesitatea adaptării politicii la noile tehnologii și mijloace de comunicare. Internetul a adus modificări asupra managementului politic, datorită impactului său și al costurilor reduse. Internetul poate conduce la o participare mai activă la viața politică, civică poate stimula participarea la vot, dar poate lafel de bine să îi îndepărteze pe utilizatori de acestea. Trebuie remarcat faptul că așa cum este folosit de exemplu de ecologiști, în campaniile lor sau în campanii umanitare, internetul oferă posibilitatea creșterii interesului pentru viața socială, publică și poate constitui un veritabil vehicul al unei educații pentru democrație.

BIBLIOGRAFIE

- Albulescu, M., *Mass-media, societate, reprezentări sociale*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009
- Almond, G., Verba, S., *Cultura civică*, Editura DU Style, București, 1996
- Arblaster, A., *Democrația*. București, Ed. Du Style, 1998
- Boudon, R., *Tratat de sociologie*, București, Ed. Humanitas, 1992
- Baudrillard, J., *Societatea de consum. Mituri și structuri*, București, Editura Comunicare.ro, 2005
- Berger, G., *Omul modern și educația sa*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973
- Bertrand, C.J., *Societatea cucerită de comunicare*, Ed. Polirom, Iași, 2000
- Boșoteanu, I.C., „New media și democrația”, în D.Șandru și S. Bocancea (coordonatori), *Mass-media și democrația în România post-comunistă*, Iași, Editura Institutul European, 2011
- Bourdieu, P., *Despre televiziune*, București, Editura Art, 2007
- Briggs, A., Burke, B., *Mass-media. O istorie socială. De la Gutenberg la Internet*, Iași, Editura Polirom, 2005
- Bunescu, Ghe. Negreanu, E., *Educația informală și mass-media*, București, Institutul de Științele Educației, Laboratorul de Teoria Educației, 2005
- Castells, M. *The Information Age: Economy, Society, Culture*, vol. 1, *The Rise of Network Society*, Malden MA, Blackwell, 1996; vol. 2, *The Power of Identity*, Malden MA, Blackwell, 1998, vol. 3, *End of Millenium*, Malden MA, Blackwell, 2000
- Castells, M., *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet Business, and Society*, Oxford University Press, 2001
- Câmpeanu, P., „Radioteleviziune si cultura” în T.Herseni (coord.) *Psihosociologia culturii de masă*, București, Ed. științifică, 1968

- Cerghit, I., „Determinațiile și determinările educației”, în *Curs de Pedagogie*, Universitatea București, 1988
- Chelcea, S., *Opinia publică. Gândesc masele despre ce și cum vor elitele?*, Editura Economică, București, 2002
- Dobrescu, P. Bărgăoanu, A., *Mass-Media și societatea*, București, Comunicare.ro, (f.a)
- Durkheim, E., *Educație și sociologie*, București, Editura Casa Școalelor, 1930
- Gross, P., *Mass-media și democrația în țările Europei de Est*, Iași, Editura Polirom, 2004
- Kellner, D., *Cultura media*, Iași, Editura Institutul European, 2001
- Lacomte P., *Comunicare, televiziune și democrație*, Ed. Tritonic, București, 2004
- McLuhan, M., *Galaxia Gutenberg. Omul și era tiparului*, București, Editura Politică, 1962
- McLuhan, M., *Understanding Media: the Extensions of Man*, MIT Press, London and New York, 1995
- McLuhan, E., Zigrone, F., *Marshall McLuhan. Texte esențiale*, București, Editura Nemira, 1997
- Miège, B., *Societatea cucerită de comunicare*, Iași, Editura Polirom, 2000
- Popa, D., *Mass-media, astăzi*, Iași, Editura Institutul European, 2002
- Roșca, L., *Mecanisme ale propagandei în discursul de informare, Presa românească în perioada 1985-1995*, Iași, Editura Polirom, 2006
- Sartori, G., *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*, București, Humanitas, 2005
- Smith, A., *National Identity*, Oxford, Reno, 1999
- Stan, S.C., *Manipularea prin presă*, Humanitas, București, 2004
- Stavre, I., *Reconstrucția societății românești prin audiovizual*, București, Editura Nemira, 200
- Trașcă, D. „Cartea - implicații sociale”, în T. Herseni (coord.) *Psihosociologia culturii de masă*, București, Ed. științifică, 1968
- Wells, A., *Mass media and society*, London, Ablex Publishing Corporation, 1997.